

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА СЕЛІ

Важинський Ф.А.
Жовтанецький М.І.
Колодійчук А.В.

У статті наведена класифікація регулювання розвитку села в залежності від суб'єктів регулювання; висвітлено сутність державного регулювання соціально-економічних процесів на селі; обґрунтовано доцільність та необхідність державного регулювання розвитку сільських територій.

Кількість бібліографічних посилань – 8, мова – українська.

Ключові слова: державне регулювання, сільські території, сільське господарство, екологія, соціальна інфраструктура села, аграрне виробництво.

ВСТУП

На нинішньому етапі розвитку української економіки одним з основних напрямів регулювання розвитку села є державне регулювання.

Подолання проблем низької ефективності аграрної політики, дефіциту коштів у бюджеті країни на соціальні витрати, повільного становлення сільського самоврядування, віддаленості селян від ринків збуту сільськогосподарської продукції, обмеженості доступу до матеріально-технічних, фінансових та інформаційних ресурсів вимагає значного посилення державного впливу на сільські території.

Державне регулювання економіки широко вивчається у зарубіжній та вітчизняній науці. Визначними вченими у цій галузі є: Дж. Гелбрейт, Дж. Кейнс, Д. Ліндсей, М. Фрідмен, Ф. Хайек, В.Ф. Беседін, І.К. Бондар, З.С. Варналій, А.С. Гальчинський, А.Ф. Мельник, І.І. Лукінов.

Актуальні питання, пов'язані з дослідженням розвитку сільських територій, знайшли відображення в працях М.К. Орлатого, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина та ін. Науковці не тільки з позицій сьогодення переосмислили класичні категорії соціально-економічного розвитку українського села, але й ввели в економічний обіг низку новацій, зміст і особливості яких стали предметом дискусій.

Але, незважаючи на посилену увагу науковців до проблем села, недостатньо повно досліджені питання державного регулювання розвитку сільських територій. Потребують належної уваги теоретичні надбання та практичні розробки проблем державного регулювання розвитку українського села. Недостатнім є розгляд питань державного регулювання розвитку сільських територій в цілому та особливо на рівні сільських районів України.

Виходячи з цього, метою статті є висвітлення сутності державного регулювання соціально-економічних процесів на селі.

Методологія дослідження включає в себе методи системного аналізу, синтезу, наукової абстракції.

У першому розділі розглянуто інституційний підхід як основу сільських перетворень, що включає систему принципів перетворення села, направлених на зміну базисних складових існуючого сільського устрою (форм власності та господарювання, економічних умов на селі). У другому розділі обґрунтована доцільність державного регулювання сільського господарства та соціального розвитку села, тобто сільських територій в цілому.

1 ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА СІЛЬСЬКИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Сільське господарство є однією з складових забезпечення національного добробуту, тому це визначає необхідність державного втручання в питання забезпечення розвитку села. Однією із стратегічних цілей державної політики є створення умов розвитку села.

Кризовий стан сільських територій вимагає перегляду ролі держави в цій сфері і пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася. Без державної підтримки сільські ради не в змозі ефективно проводити соціальні реформи, задовольняти основні життєві потреби сільського населення.

Регулювання розвитку села здійснюється не лише державою, а й іншими суб'єктами. В залежності від суб'єктів регулювання розрізняють наступні його види:

- самоврядне регулювання;
- громадське регулювання;

- ринково-інституційне регулювання;
- державне регулювання.

Самоврядне регулювання – це сукупність методів і форм цілеспрямованого впливу органів сільського самоврядування на соціально-економічний розвиток своїх населених пунктів з метою досягнення поставлених цілей. Цілі, як правило, визначаються в рамках державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку відповідних територій. Тому самоврядне регулювання можна назвати владним регулюванням, адже і в державі, і в місцевих органах самоврядування мета одна – забезпечення сталого розвитку України.

Громадське регулювання – це регулювання соціально-економічних процесів громадськими організаціями, політичними партіями, іншими органами самоорганізації населення. Оскільки, сільська громада є громадським об'єднанням, то в умовах сільського самоврядування громадське і самоврядне регулювання фактично ідентичні.

Ринково-інституційне регулювання розвитку сільських територій проводять інститути ринкової інфраструктури (біржі, консалтингові компанії, банки, лізингові фірми). Через нерозвиненість інститутів ринку їх регулююча дія поки що незначна, але має потужний потенціал росту.

Криза українського села разом із загальною кризою національної економіки, втратою керованості, недофінансуванням та іншими чинниками в даний період обумовлена такими причинами:

- втратою керованості з боку держави процесами соціально-економічного розвитку села;
- повною залежністю села від сільського господарства;
- руйнуванням сільських громад і механізмів самоорганізації сільського життя.

Реформа сільської економіки є надзвичайно складним процесом, також залежним від ринкових реформ в загальнодержавному масштабі. В основу методології сільського реформування необхідно покласти інституційний підхід, що включає систему принципів перетворення села, направлених на зміну базисних складових існуючого сільського устрою (форм власності, форм господарювання та економічних умов на селі), за допомогою: а) врахування специфіки українських інститутів-умов; б) впливу через інститути-чинники; в) дії інститутів-механізмів [8, с. 101-106].

Сьогодні під поняттям “інститут” ми розуміємо сукупність установ, норм поведінки, культурних цінностей. Інституційний підхід як основа сільських перетворень включає регулювання через такі інститути-чинники як “держава” і “ринок”. Держава, як головний провідник реформ, повинна організувати всі заплановані заходи реформування, забезпечити адаптацію ринкових структур до потреб села та пристосування селян до умов ринку.

Інститути-механізми, направлені на забезпечення процесу сільського реформування (закони, програми, інструкції, положення і т.д.), також, в більшості випадків, є прерогативою держави.

Але ніякі заходи реформування не зможуть досягнути мети, якщо вони не враховуватимуть особливостей українських інститутів-умов, тобто звичаїв і традицій селянства.

Здійснені в Україні реформи характеризуються відірваністю від інститутів-умов, проведенням їх без врахування установок і настроїв селянства або навіть всупереч їх бажанню. Реформою хотіли переробити селянський побут, традиції села, звичаї селян, не розуміючи, що за короткий відрізок часу цього зробити практично неможливо.

Принцип історизму дозволяє проаналізувати, як виник певний інститут-чинник, які головні періоди розвитку він пройшов, яким є зараз і як він подіє на формування інститутів-умов, що для реформи українського села мають чи не найважливішу роль.

Протягом історичного процесу розвитку сільських відносин деякі інститути з'являлися та зникали (наприклад, кріпацтво, селянська община, колгосп) інші – забезпечували їх трансформації (укази, постанови, закони і т.д.), треті – збереглися дотепер (приватна власність, селянське господарство).

Дослідження історії розвитку цих інститутів і врахування їх впливу об'єктивно необхідне для успішного реформування сучасного села.

Сьогодні інститут власності потрібно аналізувати з точки зору економіки і права. Власність, як категорія права, формується під впливом Конституції України і цілої низки законів, що ґрунтуються на ній. Укази Президента України щодо сільського реформування також акцентують увагу саме на приватну власність.

Селянське господарство – це один з основних інститутів, в якому виявляється вплив інших інститутів: власності, держави, права, релігії, сім'ї, які визначають його значення в соціально-економічному розвитку країни, а також моральні та етичні норми, що переходять від покоління до покоління.

В період сучасних ринкових трансформацій селянське господарство є основним місцем прикладання праці і головним джерелом доходу.

У сучасних умовах селянське господарство, як інститут-чинник, виконує наступні функції:

- є одним з джерел доходу сільських мешканців;
- стабілізує споживчий ринок;
- забезпечує зайнятість селян;
- є потенційною базою створення фермерських господарств.

Селянське господарство є одним з головних інститутів, значення якого в майбутньому реформуванні українського села передбачається надзвичайно високим.

Ринкова економіка не може функціонувати без державного регулювання. Головне завдання державного регулювання економікою – знайти оптимальне поєднання ринкової свободи з регулюванням процесів відтворення.

Державне регулювання економіки в умовах ринку – це система типових заходів правового, виконавчого і

контролюючого характеру, що здійснюються державними органами влади з метою досягнення економічної та соціальної стабільності.

Головне завдання держави за Дж. Кейнсом полягає в тому, щоб досягти високих обсягів “ефективного попиту”, обов’язковою умовою цього є зростання доходів. Ефективність попиту визначається показниками збільшення зайнятості, підвищення рівня життя населення та збільшення прибутків фірм [7, с. 206].

Для ефективного державного регулювання ринку потрібне досконале вивчення і вмiле використання в українських умовах досвіду розвинених країн з ринковою економікою.

2 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Соціально-економічна реконструкція економіки вимагає активної діяльності держави. В перехідний до ринку період, коли старі структури вже не діють, а нові тільки створюються, лише інститути держави, такі як система представницької та виконавчої влади можуть забезпечити економічний та соціальний порядок і здійснити політичні, соціальні та економічні реформи. Зміцнення інститутів державної влади повинне орієнтуватися на критерії економічної і соціальної ефективності.

В умовах сучасного ринкового господарства держава повинна виконувати важливі функції стимулювання зростання виробництва і соціального захисту населення, підвищення якості життя. Для цього вона зобов’язана не тільки забезпечувати функціонування ринкової конкуренції, захищати законні права підприємств та громадян, але й створювати умови господарюючим суб’єктам для адаптації до змін ринкової кон’юнктури, сприяти активізації їх виробничої діяльності.

Пріоритетна роль державного регулювання ні в якому разі не знижує значення ринкового саморегулювання. Структурна політика держави не замінює підприємницьку ініціативу, а, навпаки, створює для неї відповідні умови, націлює на інвестиційну активність та широке освоєння нових технологій. Держава сприяє формуванню конкурентноздатних підприємств, які можуть працювати як на внутрішньому, так і на світовому ринках, концентрувати ресурси на перспективних напрямках оновлення виробництва. Механізми державної дії мають орієнтуватися на підтримку приватних ініціатив, спрямованих на освоєння нових технологій, що стимулюють інноваційну активність.

Більшість аргументів на користь державної підтримки розвитку села формувалися протягом всієї історії української державності. Вони можуть бути об’єднані в такі види:

- зовнішньоторговельні;
- пов’язані з сільськогосподарськими доходами;
- пов’язані з розвитком соціальної сфери;
- екологічні.

Зовнішньоторговельні аргументи стосуються визначення рівня забезпеченості населення країни продуктами харчування. Продовольча безпека країни – це рівень доступності продуктів харчування для переважної частини її населення. Держава з метою підтримки суверенітету має знижувати залежність від імпортних продуктів харчування, особливо це стосується тих продуктів, які можна виробити на її території.

Скорочення імпорту продуктів харчування може покращити платіжний баланс. Зменшення імпорту – це хоча і не єдиний, але дуже вагомий спосіб покращення платіжного балансу України. Темпи збільшення доходів сільськогосподарських підприємств мають тенденцію до зниження відносно інших секторів економіки. Тому це також є одним з аргументів на користь підтримки сільськогосподарського виробництва з боку держави.

Для селян сільськогосподарське виробництво було головним видом зайнятості та отримання доходу. Останнім часом аграрний сектор є єдиним сектором, частка якого в національних економіках розвинених країн і України зменшується. Тому й зникають цілі села, сільські громади з їх традиціями і звичаями. Це є одним з чинників, що дозволяють аргументувати необхідність державної підтримки українського села.

В Україні спостерігається тенденція до зменшення зайнятості сільських мешканців в сільськогосподарському виробництві: з розвитком транспортного сполучення підвищується рівень несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості – обробна, легка і харчова промисловість, сільський туризм, агросервіс. Збільшується чисельність сільських мешканців, які працюють у містах. З цього можна зробити висновок, що розвиток сільськогосподарського виробництва не напряму пов’язаний з розвитком села. Крім державної підтримки розвитку аграрного виробництва, необхідно підтримувати розвиток села.

Соціальна інфраструктура села у всіх розвинених країнах світу формується головним чином державою. Вона здійснює будівництво доріг, споруджує лінії електропередач, забезпечує мінімальний рівень освіти та охорони здоров’я, здійснює інші соціальні заходи. В Україні навіть передбачені бюджетом мінімальні кошти на соціальну інфраструктуру села не завжди виділяються в повному обсязі.

Екологічні аргументи є також одними з найважливіших на користь державного втручання у розвиток села. Сільське господарство відчутно забруднює навколишнє середовище: мінеральні та органічні добрива, гербіциди, отрутохімікати, відходи тваринництва, надзвичайно високий рівень розораності земель та інші шкідливі для атмосфери, ґрунтів та водоймищ фактори стають все більш помітними чинниками погіршення екологічної ситуації. Вони не тільки забруднюють навколишнє природне середовище, але й скорочують ареали розповсюдження дикої флори і фауни. Це приклад негативних зовнішніх ефектів, регулювати які повинна держава.

Екологічні проблеми сільського господарства України неоднозначні. З одного боку, через фінансові

проблеми, сільськогосподарські виробники скоротили використання добрив, отрутохімікатів, гербіцидів, що суттєво підвищило екологічну безпеку навколишнього середовища, але, з іншого боку, недотримання технологій вирощування сільськогосподарських культур посилює ерозію і деградацію ґрунтів.

Таким чином, ми прийшли до висновку про необхідність і доцільність державного регулювання підтримки розвитку сільського господарства та соціальної сфери села.

Держава також має відігравати важливу роль в регулюванні доходів селян, розвитку соціальної інфраструктури села і проведенні екологічних заходів. Передумовою подолання кризових явищ в українському селі є створення ефективної системи державного регулювання сільським господарством та соціальним розвитком села, тобто сільськими територіями в цілому.

ВИСНОВКИ

Однією з головних причин кризи українського села є втрата керованості з боку держави процесами соціально-економічного розвитку села. Найважливішою передумовою подолання кризових явищ на селі є створення ефективної системи державного регулювання сільським господарством та соціальним розвитком села.

В основу методології сільського реформування доцільно покласти інституційний підхід, що включає систему принципів перетворення села, спрямованих на зміну базисних складових існуючого сільського устрою (форм власності та господарювання, економічних умов на селі).

В “молодій” ринковій економіці, коли старі структури вже не діють, а нові тільки створюються, лише інститути держави, такі як система представницької та виконавчої влади можуть забезпечити економічний та соціальний порядок і здійснити політичні, соціальні та економічні реформи.

Політика розвитку сільських територій включає як сільськогосподарський, так і загальноекономічний, соціальний розвиток, диверсифікацію виробництва, сприяння розширенню підприємництва та раціональне управління навколишнім середовищем. Особливої уваги вимагає розвиток сільської інфраструктури, промисловості по переробці сільськогосподарської продукції, місцевих ремесел і сфери послуг. Головна мета політики розвитку сільських територій – створення умов для забезпечення достатньо високого рівня сфери послуг, досягнення визначених суспільством стандартів рівня життя, зростання економічної ефективності виробництва і управління навколишнім середовищем.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдуцький, П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43-48.
2. Кириленко І. Г. Про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 3-7.
3. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2005. – 452 с.
4. Коржнев М. М. Природно-ресурсні основи розвитку суспільства / М. М. Кор-жнев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 173 с.
5. Крисанов Д. Ф. Сельское расселение: социально-экономический аспект / Д. Ф. Крисанов. – К. : Наук. думка, 1988. – 143 с.
6. Кропивко М. Ф. Кластерна організація розвитку агропромислового виробництва і сільських територій / М. Ф. Кропивко, М. М. Ксенофонтов / Організація управління аграрною економікою : монографія / за ред. М. Ф. Кропивка. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2008. – С. 295-299.
7. Макконел К. Р. Экономикс. Т. 2 / К. Р. Макконел, С. Л. Брю. – М. : Республика, 1992. – 400 с.
8. Никонова Г. Н. Трансформация аграрного сектора (вопросы теории и практики) / Г. Н. Никонова. – Екатеринбург : УрГСХА, 2000. – 239 с.